

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Strijdpunten en electorale tegenstellingen (woningnood en milieuvervuiling)

Mokken, R.J.; Stokman, F.N.

Citation

Mokken, R. J., & Stokman, F. N. (1972). Strijdpunten en electorale tegenstellingen (woningnood en milieuvervuiling). *Acta Politica*, 7: 1972(1), 78-98. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3449331>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3449331>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

1, Inleiding

Elke gemeenschap wordt geconfronteerd met een onuitputtelijke stroom van behoeften, belangen en problemen, die vanuit verschillende groeperingen, segmenten of geledingen van haar leden in de vorm van vaak strijdige eisen naar voren worden gebracht.

Op lokaal, regionaal en nationaal niveau hebben de overheidsorganen, in ruime zin genomen, in laatste instantie de functie de condities vast te leggen hoe op die aanvoer van problemen wordt gereageerd. Zo hebben vertegenwoordigende lichamen, als parlementen en gemeenteraden, besturende lichamen als kabinetten en colleges van burgemeesters en wethouders, uitvoerende instanties als de ambtelijke bureaucratie, ordebewarende en geschillen beslechtende instellingen als het politieapparaat, de rechterlijke macht en het defensieapparaat, tot taak om zo goed en zo kwaad als dat gaat behoeften te bevredigen, belangen te dienen, conflicten te beslechten en problemen op te lossen. Zij doen dit door hun bijdrage aan een voortdurend besluitvormingsproces van voorbereiding, vorming en uitvoering van beleid, waarin voor de gemeenschap globaal wordt bepaald op welke wijze de middelen van die gemeenschap zullen worden gemobiliseerd en aangewend. In de bepaling van dat beleid wordt *permanent* vanuit verscheidene sectoren van de gemeenschap met verschillende en wisselende invloed deelgenomen door georganiseerde groeperingen, zoals bijvoorbeeld vanuit het bedrijfsleven (bedrijven, vakbonden, werkgeversorganisaties), beroeps- en standsorganisaties (boerenbonden, de Nederlandse Maatschappij voor Geneeskunde, onderwijzersorganisaties), consumentenorganisaties (ANWB, consumentenbond) en tal van verenigingen. Dergelijke maatschappelijke instellingen en organisaties kanaliseren en bundelen de belangen en behoeften van de betrokken groeperingen, waardoor deze doorgaans effectiever in de vorm van eisen aan de overheid naar voren kunnen worden gebracht. Zij vormen de institutionele structuur van de gemeenschap, waardoor langs *niet-electorale* weg kan worden deelgenomen aan de vorming van het beleid.

In de westerse parlementaire democratieën hebben stelsels van politieke partijen in beginsel de functie de leden van een politieke gemeenschap in hun rol van kiezer in staat te stellen *periodiek* langs *electorale* weg globaal te bepalen hoe de voornaamste politieke organen zullen worden samengesteld en bemand. Ook langs deze electorale weg kunnen groeperingen uit het electoraat deelnemen aan de vorming van het beleid.

Hoe de uitkomsten van het beleidsvormingsproces ook mogen zijn, het zal in elke omvangrijke samenleving vrijwel onmogelijk zijn om alle potentiële of naar voren gebrachte wensen te vervullen. Dit geldt met name voor geïndustrialiseerde samenlevingen, waarin langs de weg van snelle economische

groei en ontwikkeling en de daardoor ontketende processen van sociale verandering en mobiliteit voortdurend belangen en behoeften worden geschapen, en bestaande belangen en behoeftebevredigingspatronen in het geding worden gebracht.

Deze onmogelijkheid tot volledige behoeftebevrediging en belangenvoorzieningen vindt globaal zijn oorsprong in twee omstandigheden.

De *eerste is de schaarste*, de relatieve beperktheid van de middelen, die een gemeenschap ter beschikking staan over een bepaalde periode, in vergelijking met de wensen, behoeften en verlangens, die voor die periode potentieel uit haar midden (kunnen) worden voortgebracht.

Belangrijker nog is een *tweede* reden waardoor het onmogelijk is elk individu of elke groep of groepering binnen de gemeenschap tevreden te stellen: de *strijdigheid* of tegenstelling van belangen of behoeften. Reeds voor individuen geldt, dat in hun scala van belangen, verlangens en behoeften bepaalde elementen met elkaar in tegenstelling zijn en daardoor conflicteren.

In een politieke gemeenschap echter zullen soortgelijke belangentegenstellingen ook veelvuldig en voortdurend bestaan, maar dan tussen verschillende groeperingen, groepen en instellingen, die in die gemeenschap kunnen worden onderscheiden. Een beleid dat is gericht op de bevordering en bevrediging van de belangen en behoeften van bepaalde segmenten van de bevolking, houdt vanuit die strijdigheid dan in, dat aan de belangen en behoeften van andere groeperingen wordt te kort gedaan. Een bekend voorbeeld van een dergelijke fundamentele tegenstelling is die tussen de groepering in een samenleving, die de beschikkingsmacht over het productieapparaat van die samenleving bezit (bijv. de ondernemers of apparatchiki), en die segmenten van de bevolking, die dienen om dat productieapparaat te bemannen (de werknemers, arbeiders of boeren). Deze tegenstelling is als klasstegenstelling vooral aan het werk van Karl Marx verbonden. Zij speelt in ons land bijvoorbeeld een rol in het loonoverleg in het bedrijfsleven, de conflictsituatie waarin periodiek onder meer moet worden uitgemaakt wat een 'redelijk' loonniveau zal zijn en wat derhalve als 'redelijke' ondernemerswinst moet worden gezien.

Nog vele andere tegenstellingen kunnen worden onderscheiden. Zo kunnen wij noemen de tegenstelling tussen agrarische bevolking en de industriële stedelijke bevolking, die naar voren komt in de kennelijke onmogelijkheid om in sterk geïndustrialiseerde samenlevingen een omvangrijke boerenbevolking bestaansmogelijkheden te bieden, vergelijkbaar met die van de bevolking van de geïndustrialiseerde gebieden. Die tegenstelling wordt geïllustreerd door het feit, dat het steeds moeilijker lijkt in de Europese Gemeenschappen een steeds slinkende boerenstand een aanvaardbaar bestaan te verzekeren, ondanks een vergaande protectie gebaseerd op subsidiëring en relatief hoge

prijzen van levensmiddelen in de steden.

Elke vorm van beleidsrealisatie houdt om bovengenoemde redenen een uitgesproken of onuitgesproken prioriteitenstelling in welke belangen worden gediend en in welke behoeften wordt voorzien. Zo valt in het regeringsprogramma van het na de verkiezingen optredende kabinet-Biesheuvel bijvoorbeeld een uitgesproken verlegging van prioriteiten naar de defensiesector te bespeuren ten opzichte van andere sectoren als onderwijs en verkeer- en waterstaat. In het sociaal-economisch beleid van na de tweede wereldoorlog werd een tot voor kort algemeen aanvaarde hoge prioriteit toegekend aan sterke economische expansie en bevolkingsgroei, met als resultaat een industrialisatie- en werkgelegenheidspolitiek, die met het belang van leefklimaat en natuurmilieu in toenemende mate in strijd komt. De in een overheidsbeleid gerealiseerde prioriteiten leiden vaak tot nieuwe potentiële tegenstellingen tussen groepen en segmenten van een electoraat. Groepen of groeperingen die aan de realisatie van een stuk beleid in een bepaalde sector een lage prioriteit geven, komen daardoor te staan tegenover groepen of groeperingen die daaraan juist een hoge prioriteit toekennen. Zo kan het feit, dat de huisvesting relatief goed is voor bijvoorbeeld de oudere generatie, op het platteland en voor mensen in de hogere inkomensgroepen er toe leiden, dat de woningnood slechts door minderheden als zeer accuut wordt gevoeld.

De hier gesignaleerde, vaak onoverbrugbare tegenstellingen tussen segmenten van het electoraat zijn in de eerste plaats een gegeven, waarmee de overheden en andere maatschappelijke instellingen en organisaties van een gemeenschap worden geconfronteerd. Deze confrontatie vindt vaak plaats doordat zij in de politieke strijd worden gehanteerd. Zo dringen bepaalde probleemgebieden en de daaraan toe te kennen prioriteiten door in de openbare discussies, waarin die strijd zich voor een deel afspeelt. In dat geval spreken wij van *strijdpunten*. Voorbeelden daarvan vormen de woningnood en de landbouwproblematiek als min of meer permanente strijdpunten. Meer recent hebben wij de milieuhygiëne en de vorming van de werkende jeugd tot de politieke strijdpunten zien doordringen.

De leden van een politieke gemeenschap kunnen, zoals wij hiervoor zagen, pogen invloed uit te oefenen op de totstandkoming van het beleid langs de *niet-electorale, institutionele* weg via de geschikte maatschappelijke instellingen of belangenorganisaties, die hun ter beschikking staan in die gemeenschap, en langs *electorale* weg, via het partijstelsel, de verkiezingen en de daarmee geassocieerde vormen van maatschappelijk als legitiem aanvaarde (parlementaire) politieke actie.

Slechts wanneer deze mogelijkheden tot participatie aan het beleid voor individuen of groeperingen hun zin schijnen te verliezen, bijv. doordat zij zich

in dit participatie voelen geblokkeerd, zullen zij zich of afwenden ('berusten') van die maatschappij in een ogenschijnlijke apathie, of zoeken naar andere wegen, dan de tot op dat moment aanvaarde, om deel te nemen aan de politieke strijd rondom de beleidsvorming ter verlegging van de prioriteiten. Sinds het optreden van Provo in het Amsterdam van 1966 hebben wij in Nederland vele tot op dat moment nieuwe vormen van politieke actie leren kennen. Protestdemonstraties, het kraken van woningen, de vorming van actiegroepen enz. zijn thans gemeengoed geworden. Geheel legitieme en sociaal aanvaarde vormen van politieke actie zijn zij echter nog niet, zoals reeds blijkt uit de benaming *buitenparlementaire oppositie*, waarmee men deze vormen van actie aanduidde. We hebben hierboven reeds aangegeven, dat deze benaming de motivering van de aktievormen waarschijnlijk slechts zeer ten dele aangeeft. Zij wijzen niet alleen op een blokkering van de electorale (parlementaire) participatie-mogelijkheden, maar ook op het falen van de bestaande, niet-electorale institutionele participatiemogelijkheden in onze maatschappij.

In het electorale onderzoek werd tot dusver weinig aandacht besteed aan de analyse van tegenstellingen in het electoraat op belangrijke strijdpunten, terwijl ook aan de houding van groeperingen ten opzichte van vormen van 'buitenparlementaire' actie nog weinig aandacht werd besteed.

In het onderzoek naar aanleiding van de verkiezingen voor de Tweede Kamer van april 1971 zijn een aantal vragen ten aanzien van politieke strijdpunten en actievormen opgenomen, die ons in staat stellen een eerste voorlopige analyse uit te voeren. Voor onze analyse is de partijoriëntatie van de kiezers niet in de eerste plaats van belang, zodat wij ons niet met het stemgedrag zullen bezighouden.

2, De strijdpunten: de woningnood en lucht- en waterverontreiniging

In het hoofdstuk 'Profiel van de kiezer' is reeds vermeld, dat de problemen van milieuvervuiling en woningnood door een zeer groot aantal personen worden genoemd als belangrijkste problemen in Nederland. Milieuvervuiling werd door 45 % van de respondenten genoemd en woningnood door 42 %. Deze percentages in de orde van een 40 à 50 % spreken temeer, indien wij ons realiseren dat percentages van ca. 10 % op deze vraag reeds opgevat kunnen worden als indicaties van aanzienlijke problemen, zoals bijvoorbeeld blijkt uit het percentage van 13 % voor problemen rond lonen, prijzen en inflatie. In het conventionele publieke opinieonderzoek bestaat nogal eens de neiging slechts percentages van vijftig of hoger van belang te vinden als indicator van meerderheden in de bevolking. De percentages krijgen echter pas betekenis wanneer zij op andere bekende gegevens kunnen worden betrokken. Als wij zien, dat een belangrijk maatschappelijk probleem als lonen,

prijzen en inflatie door ruim tien procent van de ondervraagden ook als belangrijk probleem wordt genoemd, dan ligt omgekeerd de redenatie voor de hand, aan te nemen, dat dergelijke percentages vaak op aanzienlijke problemen kunnen wijzen. Percentages in de orde van 40 à 50 %, zoals wij die in 1971 vinden, kunnen dan op crisissituaties wijzen.

Gezien de ontwikkelingen op het gebied van de milieuvervuiling in de herfst van 1971, die wijzen op het zeer snelle tempo van vervuiling van lucht en water in ons land en de enorme sociaal-economische problemen die moeten worden opgelost om daadwerkelijk dit schip nu eens niet door de wal te laten keren, lijkt het voorhands niet erg aannemelijk ervan uit te gaan, dat dit probleem sneller zal zijn opgelost dan bijvoorbeeld dat van de woningnood. Het zal ons daarom niet verbazen, wanneer ten tijde van de volgende kamer-verkiezingen dit percentage nog aanzienlijk hoger zal liggen.

Vanwege het belangrijke karakter van deze problemen, zoals dat naar voren komt in deze extreem hoge percentages, zullen wij ons in deze eerste analyse beperken tot die antwoorden, die betrekking hebben op de *woningnood* en de *milieuvervuiling*. Hierbij waren wij vooral geïnteresseerd in die collectieve problemen, die in de directe omgeving van de respondent een belangrijke rol spelen. Daarom hebben wij geen gebruik gemaakt van de antwoorden op de vraag wat de belangrijkste problemen in Nederland zijn, maar zullen wij deze analyse richten op de antwoorden op de volgende vraag:

— Er zijn in deze woonplaats of streek dringende problemen. Wat vindt u de belangrijkste problemen hier in uw woonplaats of streek? —

De oorspronkelijke doelstelling van deze vraag was een inventarisatie van de *persoonlijke* behoeften en belangen van de respondenten. Langdurige ervaring met deze vraag heeft echter geleerd, dat de antwoorden veeleer moeten worden opgevat als een indicatie, dat de ondervraagde zich bewust is van bepaalde collectieve problemen, bepaalde strijdpunten in zijn directe omgeving, die ten tijde van de ondervraging in het centrum van de publieke discussie staan, en daarin stelling neemt. Wij beperken ons verder tot dat probleem, dat door de respondent als eerste werd genoemd, als een indicatie van de belangrijkheid van dat collectieve probleem voor de respondent.

In het onderzoek, dat door de afdeling politicologie van de Vrije Universiteit werd ingesteld naar de Kamerverkiezingen van 1967 noemde 21 % van de respondenten de *woningnood* als belangrijkste probleem van ons land. In ons onderzoek noemde 24 % van de ondervraagden de woningnood als eerste probleem in zijn woonplaats of streek, zodat de betekenis van de woningnood als strijdpunt in 1971 bepaald niet minder en waarschijnlijk groter was dan in 1967.

In 1967 noemde 1 % van alle ondervraagden van de V.U.-enquête de *milieuvervuiling* als belangrijkste probleem in ons land. Voor 1971 noemde een aan-

zienlijk groter percentage, 7 %, deze categorie van problemen als eerste belangrijk probleem in de eigen woonplaats. Zoals wij hierboven hebben aangegeven, lijken deze percentages wellicht laag, maar duiden op zeer aanzienlijke problemen in de directe omgeving van de respondent.

3, De persoonlijke importantie van de strijdpunten

Vanuit onze gedachtengang, als weergegeven in onze inleiding, zullen wij ons nu richten op de urgentie die de met de strijdpunten samenhangende probleemgebieden hebben voor de ondervraagde zelf. In ons onderzoek beschikken wij over globale indicatoren voor die persoonlijke importantie met vragen naar de tevredenheid met de eigen woonsituatie en de belangrijkheid van het probleem van de lucht- en watervervuiling voor de ondervraagde zelf. De vraagstelling en de resultaten zijn weergegeven in tabel 8,1.

Tabel 8,1 *Persoonlijke importantie van de strijdpunten*

a) woningnood —	
vraag: in vele delen van ons land heerst woningnood; als u nu eens kijkt naar uw eigen woonomstandigheden bent u daarover in het geheel genomen zeer tevreden, tevreden, matig tevreden of niet tevreden?	
antwoord: zeer tevreden	29
tevreden	44
matig tevreden	13
niet tevreden	12
weet niet/geen antw.	2
totaal	100
b) lucht- en watervervuiling —	
vraag: hoe belangrijk is dit probleem van lucht- en watervervuiling voor uzelf: zeer belangrijk, belangrijk, niet zo belangrijk of helemaal niet belangrijk?	
antwoord: zeer belangrijk	51
belangrijk	28
niet zo belangrijk	16
helemaal niet belangrijk	4
weet niet/geen antw.	1
totaal	100

Voor de *woningnood* behoorde ca. driekwart van de ondervraagden tot de 'tevreden'. (zeer tevreden: 29 %, tevreden: 44 %). Zoals reeds eerder aangeduid moet men zeer voorzichtig zijn met het toekennen van grote betekenis aan de absolute uitkomsten der cijfers. Niet alleen is een 'tevreden' antwoord een sociaal aanvaardbaar antwoord (het is zelfs voor kankerende Hollanders door de bank genomen een goede eigenschap tevreden te zijn), de vraag richt zich op de subjectieve ervaring van de ondervraagde van zijn

woonsituatie. Het is heel wel denkbaar, dat zijn objectieve woonsituatie anders moet worden gewaardeerd. Zo kan hij of zij tevreden zijn binnen de beperkingen die voor de groeperingen gelden, waartoe hij behoort (bijv. die der lage inkomens). Zo zou het zeer goed mogelijk kunnen zijn dat hij (of zij) zeer tevreden is, terwijl zijn woonwijk in een saneringsplan valt. De antwoorden op de vraag geven slechts een globale indicator, met name voor de persoonlijke urgentie van de woningnood. Wij zullen daarvoor uitgaan van de categorie 'niet tevreden', genoemd door 12 % van de ondervraagden.

Vinden wij voor de woningnood een naar verhouding laag percentage voor wie dit probleem urgent was — een percentage dat niet onaannemelijk is gezien de redelijke huisvesting voor het grootste deel van de bevolking — anders ligt dit voor het probleem van de milieuhygiëne, aangeduid met de vraag over de verontreiniging van lucht en water. Bijna tachtig procent van de ondervraagden (zeer belangrijk: 51 %, belangrijk: 28 %) vindt het probleem op zijn minst belangrijk voor zichzelf.

Hoewel ook hier geldt, dat gezien de brede publiciteit rondom dit probleem menig ondervraagde niet graag zou ontkennen, dat het hier om een belangrijk probleem gaat, wijzen de gegevens toch vrij duidelijk op een wijd verbreid besef van ook de persoonlijke betekenis van het probleem van de milieuverontreiniging. Als indicator voor persoonlijke urgentie zullen wij ons hierna beperken tot de categorie 'zeer belangrijk', die blijkens tabel 8,1b overigens nog de helft (51 %) van de ondervraagden omvat.

4, Persoonlijke importantie en het noemen van strijdpunten

Het ligt voor de hand te veronderstellen, dat ondervraagden voor wie een bepaald probleemgebied een sterke persoonlijke urgentie heeft, ook relatief meer bij de daarmee samenhangende strijd betrokken zullen zijn, zodat zij die ook meer zullen noemen dan anderen. Tabel 8,2 bevestigt voor beide strijdpunten deze vooronderstelling. Van de ondervraagden die 'zeer tevreden' zeiden te zijn over de eigen woonsituatie, noemde 15 % de *woningnood* als belangrijk probleem, wat nog een behoorlijk percentage is.

We kunnen in tabel 8,2a constateren, dat dit percentage gestaag toeneemt naarmate die tevredenheid afneemt. Bijna de helft van diegenen die wij als persoonlijk betrokken bij de woningnood beschouwen (45 % van de groep 'niet tevreden') noemde het probleem 'woningnood'.

Voor *milieuverontreiniging* vinden wij een soortgelijk verloop: 10 % van de groep der bij de lucht- en watervervuiling zeer betrokkenen ('zeer belangrijk') noemde het probleem, terwijl het door slechts 3 % in de categorie 'niet zo belangrijk' werd genoemd en in de categorie 'helemaal niet belangrijk' door niemand.

Tabel 8,2 *Persoonlijke importantie en noemen van strijdpunten*

a) <i>woningnood</i> tevredenheid eigen woonsituatie	<i>woningnood</i>		totaal
	wel genoemd	niet genoemd	
zeer tevreden	15	85	100(29)
tevreden	23	77	100(44)
matig tevreden	30	70	100(13)
niet tevreden	45	55	100(12)
weet niet/geen antw.	8	92	100(2)
totaal	24	76	100

b) <i>milieuverontreiniging</i> belang lucht- en watervervuiling voor zichzelf	<i>milieuverontreiniging</i>		totaal
	wel genoemd	niet genoemd	
zeer belangrijk	10	90	100(51)
belangrijk	5	95	100(28)
niet zo belangrijk	3	97	100(16)
helemaal niet belangrijk	—	100	100(4)
weet niet/geen antw.	9	91	100(1)
totaal	7	93	100

5, Persoonlijke importantie en regeringsbeleid

Na de bevestiging hierboven van die vooronderstelling lijkt het evenzeer aanneemelijk dat zij voor wie een bepaald probleemgebied een grote persoonlijke urgentie heeft, zich ook in relatief groten getale betrokken zullen voelen bij politieke strijdpunten op die gebieden, en dat zij ten aanzien van de beleidsvorming meer nog dan andere groeperingen een hoge mate van prioriteit zullen toekennen aan de oplossing van die problemen. Dit kan zich uiteten in bijzondere eisen ten aanzien van het overheidsbeleid. Wij kunnen in ons onderzoek voor de bestudeerde strijdpunten beschikken over een tweetal vragen over het door de ondervraagde gewenste regeringsbeleid, die ons in staat stellen deze vooronderstelling te toetsen. De resultaten zijn samengevat in tabel 8,3.

Voor de *woningnood* stelden wij de vraag: 'Vindt u dat de regering meer aan de bestrijding van de woningnood moet doen, moet zij er minder aan doen of doet zij er voldoende aan?'

Uit tabel 8,3a blijkt allereerst, dat ongeveer acht op de tien ondervraagden (79 %) vond, dat de regering *meer* moest doen, terwijl 17 % het voldoende vond. Slechts 1 % vond dat er minder moest gebeuren.

Tabel 8,3 *Persoonlijke importantie en regeringsbeleid*

tevredenheid eigen woonsituatie	regering moet doen			weet niet/ geen antw.	totaal
	meer	minder	voldoende		
zeer tevreden	72	1	25	1	100(29)
tevreden	79	1	17	3	100(44)
matig tevreden	85	1	11	4	100(13)
niet tevreden	96	—	2	2	100(12)
weet niet/geen antw.				42	100(2)
totaal	79	1	17	3	100

belang lucht- en watervervuiling voor zichzelf	regeringsbeleid regering moet industrie			weet niet/ geen antw.	totaal
	dwingen	tussen- posities	bedrijven zelf		
zeer belangrijk	50	35	12	3	100(51)
belangrijk	33	47	16	4	100(28)
niet zo belangrijk	35	40	16	9	100(16)
helemaal niet					
belangrijk	17	35	21	27	100(4)
weet niet/geen antw.	15	15	13	57	100(1)
totaal	41	39	14	6	100

Deze algemene geneigdheid meer van de regering te verwachten op het gebied van de volkshuisvesting blijft gehandhaafd, als wij de gegevens onderverdelen naar het oordeel over de eigen woonsituatie.

Van de groep, die 'zeer tevreden' zei te zijn over hun eigen huisvesting, was 72 % van mening, dat de regering meer aan de woningnood moest doen. Deze bevinding, dat qua huisvesting relatief goed gesitueerden zich in groten getale uitspraken voor een hogere prioriteit in het overheidsbeleid voor de woningnood vonden wij bevestigd in onze analyses van andere groeperingen, waarvan men mag aannemen, dat de woningnood in persoonlijk opzicht een minder knellend probleem is. Zo vond 78 % van de groepering der hogere inkomens (gezinsjaarinkomen van meer dan f 19.500,—) dat de regering meer aan de woningnood moet doen.

Toch bevestigen de gegevens van tabel 8,3a onze hiervoor geuite vooronderstelling. Het percentage, dat opgeeft dat de regering meer aan de bestrijding van de woningnood moet doen stijgt naarmate de graad van tevredenheid afneemt. Van de door ons beschouwde groepering voor wie de woningnood

van persoonlijke betekenis is zei 96 %, dat de regering daar meer aan moest doen.

De cijfers voor het strijdpunt *milieuverontreiniging* in tabel 8,3b, hoewel van een geheel ander verloop, bevestigen eveneens deze vooronderstelling. Zij zijn gebaseerd op de antwoorden op de volgende vraag:

'Er wordt tegenwoordig veel gesproken over de vervuiling van lucht en water. Eén van de oorzaken van deze lucht- en watervervuiling is de industrie in ons land. Sommige mensen vinden dat de regering de industrie moet dwingen deze lucht- en watervervuiling te stoppen. Andere mensen vinden, dat de bedrijven dit probleem zelf moeten oplossen'.

De ondervraagde werd verzocht aan te geven hoe hij zelf ten opzichte van dit probleem stond. Naast de in de vraagstelling genoemde twee extreme alternatieven, had hij daarbij nog de keuze uit een vijftal tussenposities, die wij voor de eenvoud in tabel 8,3b hebben samengenomen. In die tabel valt allereerst op, dat 41 % van alle ondervraagden het meest extreme regeringsalternatief koos en vond dat de regering de industrie moest dwingen aan de vervuiling een eind te maken. Slecht 14 % was van mening, dat het bedrijfsleven het probleem zelf moest oplossen, terwijl 39 % van de respondenten een van de vijf tussenposities verkoos. Het onderscheid naar de persoonlijke importantie van lucht- en watervervuiling bevestigt onze vooronderstelling. De helft (50 %) van de groepering, 'zeer belangrijk', voor wie volgens onze opvatting het probleem van de milieuverontreiniging van grote persoonlijke betekenis was, bleek voorstander van een extreem overheidsingrijpen. Dit percentage neemt af naarmate de belangrijkheid voor de ondervraagden afneemt. Het is opvallend, dat de groepering 'belangrijk' (33 %) nauwelijks verschilt van de groepering 'niet zo belangrijk' (35 %), wat ook geldt voor het andere extreme alternatief: het bedrijfsleven moet het probleem zelf oplossen (in beide gevallen 16 %).

6, Variërend groepsbelang: electorale tegenstellingen?

In onze inleiding hebben wij gesuggereerd, dat een grote variatie in persoonlijke importantie en persoonlijk belang van verschillende probleemsectoren over groeperingen in een bevolking kan duiden op zeer verschillende prioriteiten van waaruit die groeperingen het overheidsbeleid benaderen.

Een eenvoudig voorbeeld vonden wij reeds in de gegevens van tabel 8,1 over de tevredenheid met de eigen woonsituatie, waarin achter de 12 % ontevreden een grotere persoonlijke betrokkenheid kon worden verondersteld tegenover de woningnood, dan gold voor de 73 % die tevreden of zeer tevreden waren met hun eigen woonsituatie. Wij vonden wel in tabel 8,3, dat ook deze

laatste groepering in overgrote meerderheid (resp. 79 % en 72 %) vond, dat de regering meer aan die woningnood moest doen, maar hieruit kan niet zo maar worden afgeleid, dat voor die groeperingen de potentiële persoonlijke behoeften en belangen zo zijn vastgelegd, dat daarin de oplossing van de woningnood als eis aan de overheid met hoge prioriteit naar voren komt. Is eenmaal aan de behoefte aan een acceptabele woning voldaan, dan krijgen andere belangen de overhand. Uit de reacties op het programma van ombudsman Marcel van Dam, gewijd aan diens voorstel tot oplossing van dit probleem, blijkt wel hoe moeilijk het is, onder de naam van offerbereidheid, persoonlijke prioriteiten op vrijwillige basis te wijzigen.

Het is daarom denkbaar, dat groeperingen op bepaalde strijdpunten en problemen, die voor hen van hoge urgentie zijn, in tegenstelling tot andere segmenten van de bevolking in een permanente minderheidspositie komen te verkeren ten aanzien van een daadwerkelijke aanpak van hun problemen in de vorming van het overheidsbeleid. Het is niet toevallig, dat dan uit die groeperingen gedragsvormen en actiepatronen naar voren komen, die men doorgaans met verdrukte minderheden associeert.

Om deze redenen hebben wij, min of meer ter illustratie van deze benadering voor beide strijdpunten, de verdeling van persoonlijke importantie bekeken voor een drietal groeperingscriteria (of variabelen):

- de *urbanisatiegraad van de woonplaats* volgens een combinatie van de bij het C.B.S. gebruikte indeling, omdat wij vermoeden, dat vooral de tegenstelling stad-platteland, zowel voor de woningnood als voor de milieuverontreiniging van betekenis zou kunnen zijn,
- het *gezinsinkomen*, dat de ondervraagde noemde, vanwege de duidelijke betekenis daarvan voor het probleem van de woningnood en ter toetsing van de wel eens vernomen veronderstelling, dat de milieuhygiëne een elitestrijdpunt zou zijn, met betrekkelijk lage prioriteit in de laagbetaalde delen der bevolking,
- de *leeftijd* van de ondervraagde, met de bedoeling na te gaan of een verschil tussen de jongere en de oudere generaties kon worden bespeurd.

6,1 De woningnood —

Urbanisatiegraad woonplaats. In tabel 8,4 staan voor de verschillende groeperingen der ondervraagden, onderverdeeld naar de urbanisatiegraad van hun woonplaats, de gegevens vermeld voor hun tevredenheid met de eigen woonsituatie.

Anders dan de voorgaande tabellen hebben wij voor de eenvoud alleen de gegevens voor onze belangrijkste categorie voor de persoonlijke importantie van de woningnood 'niet tevreden' opgenomen, en de overige categorieën

Tabel 8,4 Woningnood: persoonlijke importantie en urbanisatiegraad woonplaats

urbanisatiegraad woonplaats	tevredenheid eigen woonsituatie			totaal
	niet tevreden	overigen	geen mening/ geen antw.	
kleine plattelandsgemeenten	7	90	3	100(23)
geurbaniseerde plattelandsgemeenten en kleine plattelandsteden (pop. < 10.000)	7	92	1	100(17)
forensengemeenten	9	91	—	100(7)
kleine en middelgrote steden (pop. 10.000 — 50.000)	7	93	—	100(10)
middelgrote steden (pop. 50.000 — 100.000)	12	87	1	100(12)
grote steden (pop. > 100.000)	22	76	2	100(31)
totaal	12	86	2	100

samengevoegd. Uit tabel 8,4 blijkt, dat de woningnood in zijn meest acute vorm vooral een stedelijk verschijnsel is. Vinden wij voor de middelgrote steden het 'landelijk' percentage (12 %), dat voor alle ondervraagden gold, in de grote steden neemt dat toe tot bijna het dubbele (22 %) en is daar driemaal zo hoog als de corresponderende percentages van het platteland en de kleine steden (in de orde van 7 %).

Gezinsinkomen. De ondervraagde werd ook gevraagd globaal het inkomen op te geven van het gezin waarvan hij of zij deel uitmaakte. In tabel 8,5 hebben wij de gegevens over de eigen woonsituatie samengevat voor een drietal inkomensgroepen, waarin wij deze opgaven hebben gecombineerd voor dit voorlopig verslag.

Tabel 8,5 woningnood: persoonlijke importantie en gezinsinkomen

gezinsinkomen per jaar (1971)	tevredenheid eigen woonsituatie			totaal
	niet tevreden	overigen	geen mening/ geen antw.	
minder dan f 9100,—	16	82	2	100(22)
f 9100,— — f 19.500,—	13	86	1	100(41)
f 19.500,— of meer	7	93	—	100(16)
weet niet/geen antw.	12	86	2	100(20)
totaal	12	86	2	100

Een dergelijke vraag naar het inkomen is natuurlijk maar een zeer grove indicator van het welstandsniveau en de welstandsperspectieven, samenhangend met de leeftijd van de kostwinner, dat meespeelt in de sfeer van de huisvesting. Desondanks bevestigen de gegevens van tabel 8,5 de bekende

Tabel 8,6 Woningnood: persoonlijke importantie en leeftijd

leeftijd	tevredenheid eigen woonsituatie			totaal
	niet tevreden	overigen	weet niet/ geen antw.	
jonger dan 25 jaar	21	77	2	100(11)
25 t/m 30 jaar	15	85	—	100(13)
31 t/m 35 jaar	12	86	2	100(9)
36 t/m 50 jaar	12	87	1	100(28)
51 t/m 65 jaar	8	91	1	100(23)
ouder dan 65 jaar	11	85	4	100(16)
weet niet/geen antw.	6	94	—	100(—)
totaal	12	86	2	100

samenhang van woningnood en welstandsniveau: voor de laagste welstandsgroep (minder dan f 9.100 per jaar) wordt door het hoogste percentage (16 %) ontevredenheid met de eigen woonsituatie genoemd. Dit percentage is ruim tweemaal zo hoog als dat (7 %) van de hoogste inkomensgroep met een gezinsinkomen dat boven de welstandsgrens ligt (f 19.500,— of meer)

Leeftijd. De woningnood wordt vooral beschouwd als een probleem van de jongere leeftijdsgroepen. Dit wordt duidelijk bevestigd door de gegevens van tabel 8,6. Het hoogste percentage ontevredenheid met de eigen woonsituatie (21 %) vinden wij in de jongste leeftijdsgroep (jonger dan 25 jaar). Via de daaropvolgende leeftijdsgroep (25—30 jaar: 15 %) loopt de ontevredenheid dan terug tot een niveau van ca. 12 % voor de overige leeftijdsgroepen.

Bij de beoordeling van de relatie tussen leeftijd en betrokkenheid bij de woningnood kan echter een onderscheid naar burgerlijke staat niet worden gemist. In de publiciteit komt de woningnood vooral naar voren als een probleem van jonggehuwden en jonge gezinnen. Hoewel een zo vergaande onderverdeling naar zowel de leeftijd als de burgerlijke staat van de ondervraagde soms tot kleine aantallen in onze steekproef leidde, geven wij deze cijfers voor de tevredenheid met de eigen woonsituatie toch in tabel 8,7.

Wij hebben ons echter voor de burgerlijke staat beperkt tot de gehuwden en ongehuwden. De gegevens van tabel 8,7 geven een verdere uitwerking van onze bevindingen. Zij bevestigen de welbekende feiten in zake (jong) gehuwden. Voor deze groep wordt het hoogste percentage (24 %) direct betrokken bij de woningnood ('niet tevreden' met de eigen woonsituatie) gevonden voor de leeftijdsgroepering van jonger dan 25 jaar. Minstens zo opvallend echter zijn de cijfers voor de minder in het voetlicht tredende, want blijkbaar minder spectaculaire, groepering der ongehuwden. Voor de groep 'jonger dan 25 jaar' is dat 16 %, maar het stijgt voor de groepering '25—30 jaar' tot 29 %.

Tabel 8,7 Woningnood: persoonlijke importantie, leeftijd en burgerlijke staat

	tevredenheid eigen woonsituatie			totaal
	niet tevreden	overigen	weet niet/ geen antw.	
jonger dan 25 jaar:				
ongehuwd	16	80	4	100(5)
gehuwd	24	75	1	100(6)
25 t/m 30 jaar:				
ongehuwd	29	71	—	100(2)
gehuwd	13	87	—	100(11)
31 t/m 35 jaar:				
ongehuwd	7	93	—	100(1)
gehuwd	12	86	2	100(8)
36 t/m 50 jaar:				
ongehuwd	9	84	7	100(1)
gehuwd	12	87	1	100(26)
51 t/m 65 jaar:				
ongehuwd	8	90	2	100(2)
gehuwd	8	91	1	100(18)
ouder dan 65 jaar:				
ongehuwd	—	91	9	100(1)
gehuwd	12	83	5	100(8)
weet niet/geen antw.:				
ongehuwd	8	92	—	100(—)
gehuwd	—	100	—	100(—)
totaal	12	86	2	100(90)

6,2 Milieuverontreiniging —

Urbanisatiegraad woonplaats. In tabel 8,8 hebben wij de gegevens samengevat voor de persoonlijke importantie van de lucht- en watervervuiling uitgesplitst naar de urbanisatiegraad van de woonplaats van de respondent. We hebben ons in die samenvatting weer beperkt tot onze voornaamste indicator voor persoonlijke betrokkenheid bij de milieuverontreiniging, de categorie die dit probleem voor zichzelf 'zeer belangrijk' vond.

De overige categorieën hebben wij weer gecombineerd. Ook hier kan worden geconstateerd, dat het probleem van de milieuverontreiniging blijkbaar vooral in een verstedelijkte omgeving wordt beleefd: in de grote steden vond bijna tweederde van de ondervraagden het probleem van de lucht- en watervervuiling zeer belangrijk voor zichzelf, terwijl in de kleine plattelandsgemeenten slechts 33 % dit antwoord gaf en in geurbaniseerde plattelandsgemeenten 46 %. Men is zich blijkbaar veel minder bewust van de agrarische bronnen van milieuvervuiling dan die van de (stedelijke) industrie. Opvallend is het hoge percentage van 57 % van de forensengemeenten: een ligging 'onder de

Tabel 8,8 Milieuverontreiniging: persoonlijke importantie en urbanisatiegraad woonplaats

urbanisatiegraad woonplaats	belang lucht- en watervervuiling voor zichzelf			totaal
	zeer belangrijk	overigen	weet niet/ geen antw.	
kleine plattelandsgemeenten	33	66	1	100(23)
geurbaniseerde plattelands- gemeenten en kleine plattelands- steden (pop.: < 10.000)	46	52	2	100(17)
forensengemeenten	57	43	—	100(7)
kleine en middelgrote steden (pop.: 10.000 — 50.000)	56	43	1	100(10)
middelgrote steden (pop.: 50.000 — 100.000)	50	45	5	100(12)
grote steden (pop.: > 100.000)	63	36	1	100(31)
totaal	51	48	1	100

rook' van de grote steden en een werkring in een industrieel stedelijk milieu leiden blijkbaar tot een persoonlijke betrokkenheid van forensende burgers, die qua percentage niet veel onderdoet voor de groepering van hen, die in de grote steden zelf woonachtig zijn. Ook hier contrasteert weer, als zo vaak, het platteland dus met de stedelijke agglomeratie. De voortdurende noodzaak tot rationalisatie van de landbouw in steeds grotere eenheden, met steeds minder boeren, de resulterende afvloeiing van de plattelandsbevolking uit de agrarische sector, de resulterende structurele werkeloosheid en dienovereenkomstige drang tot industrialisatie, maken het waarschijnlijk, dat hier aan de milieuproblematiek een andere prioriteit wordt toegekend, dan thans in de steden kan worden bespeurd.

Gezinsinkomen. Tabel 8,9 geeft de resultaten weer voor de drie inkomensgroepen, die wij eerder hebben onderscheiden. Die resultaten suggereren dat problemen van milieuverontreiniging wat minder van groot persoonlijk belang worden geacht in lagere inkomensgroeperingen (40 %) dan in de hogere (56 % en 57 %).

Zonder een aanzienlijk verdergaande analyse is het moeilijk te verklaren waarom problemen van milieuverontreiniging van groter persoonlijk belang zijn in lagere inkomensgroeperingen dan in hogere. Zo zou hierbij mee kunnen spelen, dat lagere inkomensgroeperingen reeds lang in relatief grotere aantallen gewoond en gewerkt hebben in een omgeving met aanzienlijke milieuverontreiniging, terwijl hogere inkomensgroeperingen dit probleem pas in het recente verleden aan den lijve zijn gaan ondervinden. Dit zou tevens het hoge percentage kunnen verklaren in de forensengemeenten, dat milieuv-

Tabel 8,9 Milieuverontreiniging: persoonlijke importantie en inkomen

gezinsinkomen per jaar	belang lucht- en watervervuiling voor zichzelf			totaal
	zeer belangrijk	overigen	weet niet/ geen antw.	
< f 9.100,—	40	58	2	100(22)
f 9.100,— — f 19.500,—	56	43	1	100(41)
meer dan f 19.500,—	57	42	1	100(16)
weet niet/geen antwoord	47	50	3	100(20)
totaal	51	48	1	100

verontreiniging 'zeer belangrijk' vindt (57 %). Een andere mogelijke verklaring zou kunnen zijn, dat lagere inkomensgroeperingen, gezien hun relatief geringe welstand, een groter belang hechten aan welvaartsverhoging en hieraan vooralsnog de milieuverontreiniging ondergeschikt stellen. Tenslotte zou een derde mogelijkheid kunnen zijn, dat dit effect wordt veroorzaakt door het bekende feit, dat in de laagste inkomensgroep bejaarden (A.O.W.-genieters) zeer sterk vertegenwoordigd zijn. In dat geval blijft er van een relatie tussen persoonlijke importantie van de milieuverontreiniging en onze globale inkomensklassen weinig over.

Leeftijd. In tabel 8,10 hebben wij de gegevens van de persoonlijke importantie van lucht- en watervervuiling uitgesplitst volgens de eerder onderscheiden leeftijdsgroepen. We kunnen daaruit opmaken, dat de milieuvervuiling als toekomstperspectief het sterkst als een probleem van grote persoonlijke betekenis wordt gevoeld in de jongere leeftijdsgroepen, zij het in mindere mate door de jongste groep van minder dan 25 jaar.

Tabel 8,10 Milieuverontreiniging: persoonlijke importantie en leeftijd

leeftijd	belang lucht- en watervervuiling voor zichzelf			totaal
	zeer belangrijk	overigen	weet niet/ geen antw.	
jonger dan 25 jaar	54	45	1	100(11)
25 t/m 30 jaar	62	38	—	100(13)
31 t/m 35 jaar	60	40	—	100(9)
36 t/m 50 jaar	54	46	—	100(28)
51 t/m 65 jaar	47	51	2	100(23)
ouder dan 65 jaar	32	63	5	100(16)
weet niet/geen antw.	65	35	—	100(—)
totaal	51	48	1	100

De twee daaropvolgende leeftijdsgroepen (25—30 jaar en 31—35 jaar) bereiken percentages van 62 % en 60 % en daarmee waarden, zoals wij die in tabel 8,8 slechts voor bewoners van grote steden vonden. Naarmate de leeftijd vordert neemt het percentage vervolgens af tot 32 % voor de groep boven de 65 jaar, waarvoor het strijdpunt milieuvuiling waarschijnlijk in doorsnee een geringere persoonlijke importantie heeft.

In tabel 8,10, constateren wij weer, als voor de urbanisatiegraad, een overeenstemming met het andere door ons beschouwde strijdpunt, de woningnood. Beide strijdpunten zijn naar verhouding van grotere persoonlijke importantie voor de jongere leeftijdsgroepen.

7. De persoonlijke importantie van de strijdpunten en de legitimiteit van 'buitenparlementaire' actie

In onze inleiding hebben wij gesteld, dat voor individuen en groeperingen in een gemeenschap globaal twee wegen openstaan voor de beïnvloeding van de beleidsvorming binnen die gemeenschap tot het bereiken van een hoge prioriteit van problemen, die voor hun van grote persoonlijke importantie zijn:

— een institutionele, niet-electorale weg door de inschakeling van de instellingen en organisaties in die gemeenschap;

— een electorale weg, door het ondernemen van politieke actie in de vormen zoals die binnen het partijstelsel en verkiezingen worden geboden.

Wij hebben ook gesteld, dat wanneer een effectieve benutting van die twee binnen een politieke gemeenschap sociaal aanvaarde participatiemogelijkheden voor bepaalde groeperingen ten aanzien van voor hun centrale problemen gedurende langere tijd geblokkeerd lijken, zij soms andere mogelijkheden van politieke actie zullen zoeken.

Wij merkten op, dat wij sinds het midden van de jaren zestig in ons land een grote vindingrijkheid hebben kunnen constateren in het scheppen van andere vormen van politieke actie.

Dergelijke vormen van actie worden door de rest van een politieke gemeenschap niet als legitiem ervaren, juist omdat zij afwijken van de sociaal aanvaarde bestaande methoden van politieke participatie. Om die reden wordt dan ook de motivering van hen die hun toevlucht tot die acties zoeken in twijfel getrokken: men spreekt van 'oproerkraaiers', 'relletjestrappers', 'publiciteitzoekers', 'warhoofden' enz. In onze parlementaire democratie was de term 'buiten-parlementaire' actie dan ook in eerste aanleg negatief bedoeld om de illegitimiteit ervan te onderstrepen.

Wij hebben gesteld, dat dit geen gelukkige naam is voor dit verschijnsel, omdat hij alleen een blokkering van de parlementaire kanalen suggereert, terwijl volgens onze redenering deze actievormen worden gekozen, omdat ook

de traditionele, niet-electorale institutionele kanalen voor die groeperingen zijn geblokkeerd. Ook hun motivering is een andere en kan worden gezocht in de frustratie, die ontstaat doordat voor hen centrale belangensectoren met hoge prioriteit, in de beleidsrealisatie van de gemeenschap niet tot hun recht komen. Wij kunnen dan ook verwachten dat personen en groeperingen die sterk persoonlijk betrokken zijn bij bepaalde strijdpunten en in het beleid onopgeloste problemen zoals woningnood en milieuverontreiniging, positiever zullen staan tegenover dergelijke actievormen en ze een grotere mate van legitimiteit zullen toekennen dan andere groeperingen.

In het onderzoek worden enkele vragen gesteld om een beeld te krijgen van de houding van de respondenten tegenover verschillende vormen van 'buitenparlementaire' actie. Daaronder kwam de volgende vraag voor:

'Stel dat iemand een wet zo onrechtvaardig vindt dat hij besluit de regering bij zijn werk te hinderen door zitdemonstraties, massa-bijeenkomsten of protest-optochten. Keurt u dat goed of keurt u dat af?'

Deze in 1971 relatief milde vorm van actie hebben wij als uitgangspunt genomen voor onze analyse. De resultaten voor deze vraag zijn samengevat in tabel 8,11 voor beide strijdpunten uitgesplitst naar de persoonlijke importantie van het probleemgebied.

Tabel 8,11 Persoonlijke importantie en legitimiteit van 'buiten-parlementaire' actie

	houding t.o.v. zitdemonstraties enz.				totaal
	keurt goed	keurt af	kan niet veel schelen	weet niet/geen antw.	
a) woningnood					
tevredenheid eigen woonsituatie:					
niet tevreden	46	39	12	3	100(12)
overigen	32	54	9	5	100(86)
weet niet/geen antw.	20	32	18	30	100(2)
b) Milieuverontreiniging					
belang lucht- en watervervuiling voor zichzelf:					
zeer belangrijk	40	46	9	5	100(51)
overigen	27	58	11	4	100(48)
weet niet/geen antw.	15	39	7	39	100(1)
alle ondervraagden	33	52	10	5	100

Allereerst valt onder in tabel 8,11 op, dat in 1971 33 % van alle ondervraagden de vermelde vorm van 'buiten-parlementaire' actie goedkeurde, terwijl

een krappe meerderheid van 52 % blijkt zijn afkeuring die acties als min of meer illegitiem opvatte.

De gegevens voor hen, die persoonlijk betrokken waren bij de beschouwde probleemgebieden bevestigen onze verwachting: hogere percentages van hen keuren die actievormen goed. Van de ondervraagden die ontevreden waren met hun eigen woonsituatie keurde 46 % die actievorm goed, voor degenen die lucht- en watervervuiling voor zichzelf zeer belangrijk vonden was dat 40 %.

Voor de categorie 'overigen' zijn die percentages, respectievelijk 32 % en 27 %, duidelijk lager.

Het ligt voor de hand te veronderstellen, dat voor ondervraagden, waarvoor beide probleemgebieden, woningnood én milieuverontreiniging, persoonlijk van grote betekenis zijn zich een cumulatief effect voordoet bij de legitimiteitsbeoordeling. De gegevens van tabel 8,12 bevestigen dit nogal overtuigend. Wij hebben daarbij voor de beoordeling van de beschouwde actievormen uitgesplitst naar de verschillende combinaties van de persoonlijke importantie van de twee strijdpunten.

Tabel 8,12 Legitimiteit van 'buiten-parlementaire' actie en cumulatief effect van persoonlijke importantie

persoonlijke importantie	houding t.o.v. zitedemonstraties enz.				totaal
	keurt goed	keurt af	kan niet schelen	weet niet/ geen antw.	
W M	54	34	8	4	100(7)
W $\bar{M}$	35	44	18	3	100(5)
$\bar{W}$ M	38	48	9	5	100(43)
$\bar{W}$ $\bar{M}$	25	59	10	6	100(44)
totaal	33	52	9	5	100

W M : niet tevreden met eigen woonsituatie, lucht- en watervervuiling zeer belangrijk voor zichzelf;

W $\bar{M}$: alleen niet tevreden met eigen woonsituatie;

$\bar{W}$ M : alleen lucht en watervervuiling zeer belangrijk voor zichzelf;

$\bar{W}$ $\bar{M}$: geen persoonlijke importantie voor een van beide problemen.

Van de ondervraagden die aangaven, dat zowel de woningnood ('niet tevreden met eigen woonsituatie') als de milieuvervuiling ('lucht- en watervervuiling' zeer belangrijk' voor zichzelf') voor hen persoonlijk van belang waren, keurde meer dan de helft (W M: 54 %) deze actievormen goed. Deze percentages zijn een stuk lager voor de groeperingen voor wie slechts één van de

twee strijdpunten van persoonlijke importantie was: 35 % van hen, voor wie alleen de woningnood van belang was (W M) en 38 % van degenen, die alleen de milieuverontreiniging van groot belang was ($\bar{W}$ M).

Volledig omgekeerd aan de resultaten van de 'dubbel gehandicapte' groepering W M zijn die voor de groepering van ondervraagden, voor wie volgens onze indicatoren geen van beide strijdpunten van persoonlijk belang was. Van deze groepering ($\bar{W}$ $\bar{M}$) keurde slechts 25 % de genoemde actievormen goed, terwijl 59 % ze afkeurde. Worden dus door deze laatste groep van niet-gedepriveerden ($\bar{W}$ $\bar{M}$) de beschouwde actievormen overwegend als niet legitiem ervaren, door de eerste groep van dubbelgedepriiveerden (W M) worden zij overwegend goedgekeurd. Contrast en tegenstelling tussen deze groeperingen burgers zijn hiermee duidelijk aangegeven.

Een cumulatie van scherpe persoonlijke betrokkenheid op verschillende strijdpunten binnen één bepaalde groepering is bepaald niet denkbeeldig en waarschijnlijk meer regel dan uitzondering. Zo konden wij uit de tabellen 8,4 en 8,8 afleiden, dat zowel de woningnood als de milieuverontreiniging vooral in de grote steden een rol speelt en naar verhouding minder op het platteland. Uit de tabellen 8,6, 8,7 en 8,10 kon insgelijks worden opgemaakt dat vooral de jongere leeftijdsgroepen sterk persoonlijk betrokken zijn bij zowel de woningnood als de milieuverontreiniging.

Sinds het midden van de jaren zestig hebben in toenemende mate en vooral in de grote steden gefrustreerde enkelingen de traditionele en sociaal aanvaarde kanalen van politieke participatie verlaten en hun toevlucht gezocht tot minder conventionele methoden van activisme en protest. Resultaten van de tabellen 8,11 en 8,12 suggereren, dat zij daarbij de zwijgende steun en goedkeuring ontvingen van de groeperingen voor wie de strijdpunten, waarvoor zij zich inzetten, ook van grote betekenis waren.

De in dit artikel opgenomen eerste analyse van een aantal probleemgebieden duiden aan, dat zij die roepen om hardere maatregelen tegen zgn. 'herrie-schoppers', 'rellenmakers' en dergelijke, zich niet realiseren, dat zgn. buiten-parlementaire acties voortkomen uit een combinatie van langdurige deprivatie van minderheidsgroepen en -groeperingen in onze samenleving en verstoppen van de traditionele kanalen van overheidsbeïnvloeding.

Het zozeer verguisde gedrag vertoont sterke overeenkomsten met het gedrag, dat doorgaans wordt waargenomen bij verdrukte minderheden elders in de wereld. Onze analyses duiden erop, dat ook in Nederland deze gedragsvormen op zijn minst de stilzwijgende steun hebben van dergelijke verdrukte minderheden, voor zover zij niet vanuit een langdurige deprivatie daaruit voortkomen. 'Hardere' maatregelen zijn daarvoor geen aanvaardbare en hoogstens tijdelijke oplossing: slechts met structurele veranderingen in onze samenleving kunnen deze problemen worden aangepakt. Zij zullen dan moeten leiden niet

alleen tot een grotere openheid van bestaande beïnvloedingskanalen en de schepping van nieuwe beïnvloedingskanalen, maar ook tot een duidelijke verlegging van prioriteiten in het overheidsbeleid. We hopen met ons betoog te hebben geïllustreerd, dat het niet uitgesloten is, dat daardoor weer nieuwe belangentegenstellingen en minderheidsgroepen gecreëerd zullen worden.

Wie voeren actie?

door H. A. A. Molleman

Inleiding

De meest effectieve manier van deelname aan de politiek, hoewel met de geringste persoonlijke inbreng, is het kiezen. Daarnaast bestaan er een aantal andere wegen waarlangs de burger invloed op de overheid kan uitoefenen. Zijn persoonlijke inbreng weegt daar gewoonlijk zwaarder dan bij verkiezingen het geval kan zijn. Daar staat echter tegenover dat hij via die andere kanalen minder macht heeft. Zo kan men lid worden van een politieke partij, individueel contact met overheidsfunctionarissen zoeken, via organisaties, bonden, verenigingen of clubs bepaalde zaken bij de overheid trachten te bereiken, of tenslotte tezamen met anderen via spontane acties of door middel van actiegroepen een probleem bij de overheid aanhangig maken. Minstens in theorie staan de burger nogal wat middelen ter beschikking om zich uit te spreken en de overheid tot bepaalde maatregelen te bewegen.

Het meest in de belangstelling stond tot voor kort het politiek gedrag van de burger, voorzover dat te maken had met verkiezingen en politieke partijen. Ten onrechte werden — en worden nog steeds — andere soorten politiek gedrag verwaarloosd. Op één punt is er een kentering gekomen en wel t.a.v. de deelname aan actiegroepen, waarvan ons land er zo'n drie à vier duizend kent. Dat kon ook moeilijk anders gezien de intensiteit, waarmee het verschijnsel zich aan ons opdringt.

Onder deelnemers aan actiegroepen en spontane, politieke acties — in het vervolg kortweg 'actievoerders' genoemd — worden hier begrepen alle respondenten, die in antwoord op een vraag te kennen hebben gegeven, dat zij ooit 'met andere mensen geprobeerd hebben er iets aan te doen', toen zij het oneens waren met bepaalde plannen van een overheid, hetzij lokaal of nationaal.

Alle informatie, die hier over deelnemers aan spontane acties en actiegroepen gegeven wordt, dient met de grootst mogelijke omzichtigheid geïnterpreteerd te worden. Hiervoor zijn verschillende redenen aan te voeren. Op de eerste plaats is deze informatie afkomstig uit een onderzoek, dat een groot aantal en dan nog uiteenlopende interesses van veel onderzoekers tracht te bevredigen. Geen enkel onderwerp komt daardoor volledig aan zijn trekken. Samenhangend hiermee moet gesteld worden, dat de 'actievoerders', die wij hiervoor omschreven hebben betrekkelijk mager geïndiceerd zijn.¹ Behalve mager is deze indicering ook nog onvolledig, want veel actiegroepen en acties danken

¹ Wie 'actievoerders' zijn en wie niet wordt slechts bepaald aan de hand van één vraag. In deze vraag wordt geen rekening gehouden met de factor 'tijd', zodat oudere mensen eerder positief op deze vraag kunnen antwoorden dan jonge. Men weet dus ook niet exact in hoeverre de antwoorden slaan op het betrekkelijk recente verschijnsel van actiegroepen.